погоджувати їхню присутність на вітчизняному ринку з рішенням проблеми збереження і створенням нових робочих місць в Україні. При цьому проводити ефективне стимулювання мірами державної підтримки інноваційного бізнесу в першу чергу за рахунок здійснення лобістської митної політики сприятливої більш вигідному виробництву продукції в Україні (у порівнянні з постачаннями з-за кордону), а також надання сприятливого податкового режиму;

- увести державний контроль за рекламним бізнесом шляхом заборони реклами несертифікованої в Україні промислової продукції;
- надавати пільгові тарифи на рекламу в печатці, на радіо і телебаченні виробникам вітчизняної сертифікованої продукції.

З метою розширення експортних можливостей підприємства, забезпечення конкурентоздатності і подовження життєвого цикл) товару на ринку необхідно здійснити такі заходи:

- орієнтувати винахідницьку і патентно-ліцензійну діяльність на вирішення науково-технічних і економічних проблем, які сприяли б розвитку народного господарства;
- в окремих регіонах (областях) доцільно створити фонди фінансування конкурентоздатної продукції, в якій втілені винаходи і промислові зразки;
- Департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України доцільно розробити єдину методику відбору патентування винаходів за кордоном, забезпечити патентний захист експорту, продаж ліцензій на винаходи, промислові зразки і ноу-хау;
- Департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України і Українському інституту науково-технічної та економічної інформації ув'язати свою діяльність з розробки нормативних документів зовнішньоекономічних відносин підприємств України щодо одержання і обміну патентної інформації, використання її з метою створення конкурентоздатної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Urban G.L., Hauser J.R. Design and marketing of new products. PrenticeHall, 2nd ed., 1993. - P. 4.
2. Утверджувати інноваційну модель економічних перетворень. Виступ Президента України Леоніда Кучми на науково-практичній конференції 21 лютого 2903 року *П* Урядовий кур'єр, 25 лютого 2003р.
3. Чухрай Н., Патора Р. Інновації та логістика товарів. - Лівів: видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2001. - С.119 - 143.
4. Інновації для України - безальтернативний шлях. Виступ Прем'єр-міністра України Віктора Януковича на науково-практичній конференції "Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України" // Урядовий кур'єр, 25 лютого 2003р.
5. Гонтарь Л.І. Реалізація інвестиційних проектів у спеціальних економічних зонах і на територіях пріоритетного розвитку /ЛМеркурий", 2003. - №3. - С. 50 - 51.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Ткачук М.П.,

к. е. н., доцент

В ході ринкової трансформації аграрного сектора економіки постсоціалістичних країн по різному склалися організаційно - економічні відносини, які обумовлені економічними, правовими і психологічними причинами. Реальна їх суть і наслідки доцільно прослідкувати на прикладі двох слов'янських краш Болгарії і Польщі. На стартовому періоді реформування їх сільське господарство цих держав відрізнялось по рівню приватизації, зокрема землі, і дещо формах господарювання. Наприклад, в Болгарії сільське господарство традиційно відігравало важливу роль в економіці країни. Не дивлячись на сорокарічний період форсування соціалістичної індустрії, на його долю все ще приходилось 15 % національного доходу і 30 % експорту продукції'. Ринкові перетворення в цій країні, з приходом до влади в 1991 році лібералів почалися з проведення аграрної реформи, і перш за все, зміни відносин земельної власності. Відповідно був прийнятий Закон

про власність і користування сільськогосподарськими землями, яким визначався механізм їх реституції, тобто повернення земель, як кооперативних так і державних підприємств колишнім власникам і їх спадкоємцям.

Передбачалось, що кооперативні господарства будуть функціонувати до завершення процесу реституції. Але в 1992 році у цей Закон були внесені поправки, у відповідності з якими кооперавні господарства скасовувалися. Замість них створювалися "ліквідаційні ради", завданням яких було: по-перше, управління землею і всім майном кооперативних господарств до повного повернення сільгоспугідь законним власникам; по-друге, розподіл загального рухомого і нерухомого майна цих господарств, яке залишилося після реституції землі між їх членами і новими власниками.

В країні тоді реституція сьльгоспугідь набрала досить широкого розмаху, але уже до середини 1993 року вона загальмувалася. Серед багаточисельних проблем, що обумовили уповільнення її темпів реституції слід виділити дві найбільш характерні: а) політична нестабільність болгарського суспільства; б) постійні зміни у законодавстві. До цього слід додати і протидію реституції зі сторони всіх незацікавлених в ній сил, гостру нестачу кваліфікованих кадрів, а також складність нотаріального оформлення прав власності на землю. Які ж реальні наслідки дала така політика ?

По-перше, передчасне скасування кооперативних господарств і створення замість них "ліквідаційних рад". По суті це означало розвал всієї системи управління галуззю. Стара система управління була знищена, а нова формувалась повільно. В сільському господарстві розповсюдилась практика короткотермінового інвестування, згортання всіх більш або менш довготермінових і дороговартісних проектів. Розпочався процес розпродажі "ліквідаційними радами" за безцінок техніки і іншого майна кооперативних господарств. В результаті наступила широкомасштабна дестабілізація сільського господарства країни.

По-друге, на дрібних земельних ділянках, що поверталися колишнім власникам стало неможливим застосовувати сучасні сільськогосподарські машини і технології. Масовий перехід до дрібного землеволодіння сприяв натуралізації сільського господарства країни, розвалу товарного виробництва.

По-третє, в країні за останні сорок років в результаті індустріалізації і урбанізації пройшли масштабні демографічні зміни. Село постаріло, літнє сільське населення, одержавши у власність земельні наділи, худобу і техніку, було нездатне зайнятися повноцінною сільськогосподарською діяльністю. З цих та інших причин значна частка земель випала із сільськогосподарського обороту.

По-четверте, реституція на початковій стадії не супроводжувалась формуванням необхідних "зовнішніх" умов для нормального функціонування новостворених фермерських господарств. Не була створена достатня правова і інституційна база, не розроблені і не задіяні механізми та інститути ринку землі. До середини дев'яностих років стало зрозуміло, що можливий вихід із цього становища має два основні напрямки: а) розвиток сільськогосподарської кооперації, але не через реанімацію колгоспного ладу і створення старих кооперативних господарств, а через встановлення істинни кооперативів, як об'єднань дійсних приватних власників землі; б) встановлення і розвиток фермерських господарств на основі прескорення реституції при одночасному створенні повноцінного ринку землі.

В періоді через кожні три роки змінювалась аграрна політика країни. Соціалісти, які прийшли до влади у 1994 році обрали перший напрямок, стали заохочувати створення нових сільськогосподарських кооперативів. Почався процес їх широкомасштабного розповсюдження. Вже до середини 1997 року вони обробляли більше половини сільськогосподарських земель, в тому числі 80 % всіх площ зайнятих під пщеницею, ячменем, кукурудзою, цукровим буряком та соняшником.

У 1997 році знову ж владу в країні взяли ліберали. Стосовно до розвитку сільського господарства був обраний другий напрямок: заохочення фермерських господарств, якнайшвидше завершення реституції сільгоспугідь і формування ринку землі. Вже у жовтні цього року парламент країни прийняв новий пакет поправок до Закону про власність і

користування сільськогосподарськими землями. Ці поправки мали на меті прискорити реституцію сільгоспугідь і забезпечити умови для розвитку ринку землі.

В чому полягає їх суть ?

По-перше, право власності на землю одержали болгарські юридичні особи з іноземною участю. Згідно Конституції країни правоземельну власність можуть мати тільки болгарські громадяни і юридичні особи. До речі, однією з вимог Євросоюзу, в який Болгарія намагається вступити, є надання прав земельної власності іноземцям. Це питання викликало широку дискусію у суспільстві і парламенті. В кінцевому рахунку було прийняте компромісне рішення: землю дозволити купувати болгарським юридичним особам з іноземною участю.

По-друге, були зняті багаточисельні законодавчі обмеження по продажу землі на внутрішньому ринку. Раніше, якщо власник бажав продати свою ділянку то він повинен був спочатку запропонувати її державі, причому в порядку і на умовах, встановлених самою державою. Після цього існувала черговість у визначенні покупців. Відповідно до неї власник був зобов'язаний запропонувати землю своїм родичам, потім - сусіду по ділянці і т.д. Тепер власник міг продати свою землю тому, кому побажає без будь-якої черговості.

По-третє, внесені поправки до Закону підірвали можливість перетворення нових сільськогосподарських кооперативів у колгоспи. Якщо по старій редакції Закону при вступі в кооператив земельна ділянка могла зберігатися за пайщиком, як у реальних так і в ідеальних межах, то тепер - тільки в реальних. У відповідності з деякими іншими поправками до Закону і раніше прийнятими нормативними актами розширився перелік земель, що підлягають реституції.

Сьогодні болгарське сільське господарство майже повністю базується на приватному землеробстві, яке здійснюється в двох основних формах. Час покаже, яким буде подальший розвиток сільського господарства в Болгарії - чи по шляху розширення кооперативів, чи розповсюдження середніх і великих фермерських господарств, тобто по (кооперативному) або (фермерському) напрямках.

На відміну від Болгарії ринкова трансформація польського сільського господарства почалась ще при соціалізмі (існував, наприклад, вільний ринок плодоовочевої продукції), тому селяни зустріли введення у 1989 році вільних цін на свою продукцію досить бажано. В умовах реформування польської економіки чомусь саме на селі виявилися найбільш характерні особливості моделі національної системної трансформації, на старті якої сільське господарство представляло собою один великий пласт приватної власності, в тому числі на землю.

Історичний парадокс заключається в тому, що в найбільш складній ситуації виявився сектор економіки, який зберігав свій приватний характер протягом сорока років. Унікальність ситуації полягає в тому, що перехід до капіталізму проходить з позиції, коли у восьмидесятих роках був реалізований принцип паритету доходів між містом і селом, причому з деякою перевагою для села. В процесі реформ цей паритет не зберігся. В 1990-1991 роках реальні доходи від праці в сільському господарстві зменшились порівняно з 1989 році на 40,7 % а в 1992 році вперше за п'ятдесят років в польському сільському господарстві стало від'ємним накопичення, тобто почалось "проїдання господарств". Серед тих, хто працює на селі у галузі сьльського господарства, нижче прожиткового рівня живе біля 62 % населення (у великих містах - 29 %).

Особливістю регулювання організаційних і економічних відносин є те, що польське сільське господарство знаходиться в зоні кризи, симптомом якої є криза збуту сьльгосппродукції, гострий диспаритет доходів, хронічне масове безробіття. Головною пробемою стало не забезпечення росту виробництва, а пошук ринків збуту і підвищення продуктивності праці. Село платить за переміну соціально-економічного ладу найбільшу ціну: по-перше, аграрний сектор економіки відіграв роль буферної зони, куди можна було без компенсації відправити сотні тисяч не зайнятих в місці людей, а по-друге, сповільнений ріст і навіть зниження цін на сільгосппродукцію дозволили стримувати темпи інфляції. За експертними даними в Польщі 60-70 % селянських господарств на грані банкрутства. На селі був практично ліквідований державний сектор, а кооперативний - різко

скоротився. Це призвило до негативних економічних і соціальних наслідків. В результаті відбулася структурна поляризація, при якій величезне число дрібних господарств що виробляють продукцію лише для своїх власних потреб не знаходяться під дією сил ринку. При цьому в найгірше становище попадають крупні господарства тобто ті, котрі наростили поголів'я худоби, розширили посівні площі і стали на капіталістичний шлях розвитку. На польському ринку селянин не може одержати вигідну ціну практично ні на жоден продукт.

На селі стали формуватися гібридні форми господарювання і різновидності соціальних груп. Новим феноменом стало виникнення поміщицьких господарств розміром 200-300 га., на яких приходиться 7 % сільгоспугідь. В нинішніх умовах селянські господарства вимушені розвиватися по капіталістичному шляху. Однак вони не мають можливості організувати капіталістичне виробництво, поскільки не взмозі провести модернізацію господарств власними силами. Критичного значення в даній ситуації набереає пробема джерел фінансування. Стає необхідним великий інвестиційний скачок зовні. Відтак, не випадково, концентрція селянського сільського господарства Польщі йде в основному через участь в агробізнесі (роботі по контракту), а не шляхом об'єднання землі.

Суттєву роль в цьому міг би зіграти кооперативний рух на селі, який в соціалістичній Польщі досяг досить високого рівня розвитку. Однак Закон від 1990 року відмінив сільські кооперативні спілки і відкрив шлях до приватизації їх майна. Таке рішення було прийняте без врахування того, що кооперація - це продукт капіталізму і його основною функцією являється забезпечення конкурентноздатності учасників на ринку (в країнах ЄС 60-65 % обороту сільгосппродуктів на ринку приходиться на кооперативи).

В теперишній час селянська проблема знову, як у міжвоєнний період набула загально-національного характеру. Вона має дещо відмінний зміст ніж в інших постоціалістичних країнах і заключається у трансформації сімейного селянського господарства в нову економічну систему. Невдачі аграрної політики минулого десятиліття вимагають не тільки перегляду доктрини, але й розробки стратегії розвитку і трансформації сільського господарства, виходячи із довгострокової стратегії розвитку народного господарства в цілому.

При її розробці слід виділити три рівні, що визначають роботу системи як такої: а) держава; б) інститути самоуправління; в) ринок, як важливіший інструмент розподілу. Звідси виникає необхідність розробки перспективної прогами перебудови сільського господарства.

За нашими прогнозами в посттранформаційному періоді соціально-економічний устрій польського сільського господарства матиме змішаний характер. Будуть домінувати селянські , однако близькі до фермерських господарств. Тим не менше на порядку дня залишається питання цільової моделі сільського господарства. Для неї є неприйнятною ні американська, ні західно-європейська, ні близькосхідна модель, хоча окремі їх елементи можуть бути використані.

Сільське господарство Польщі, на наш погляд, повинно паралельно вирішувати три головні завдання: по-перше, створити ринковий економічний механізм, в тому числі механізм ринкового розподілу факторів виробництва і продукції; по-друге, вирішити проблему інтеграції польського сільського господарства в європейський сільськогосподарський ринок; по-третє, провести модернізацію і реконструкцію сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернацький М. Огляд світових товарних ринків. - "АТІС - Партнер" (спецвипуск). - 2000.
2. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Т., Губський 5.І. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. - К.: Україна, 1997.
3. Сухарський В.С. Економічний енциклопедичний словник - довідник, Тернопіль. Навчальна книга Бог Дан, 2001.
4. Світова економіка. Підручник / А.С. Філіненко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та інші. - К.: Либідь, 2000.
5. Трансформація світового господарства та перехідні економіки: Навчальним посібник/ Рогач О., Шнирков О. - К.: ВУ "Київський університет', 1999.